

**İnanç ve Estetiğin Bütünleşmesi:
İzmir Yapılarında “Maşallah” Yazılı Nazarlıklar**
*Integration of Belief and Aesthetic:
Amulets with "Masallah" Writing in Izmir Structures*

Yrd. Doç. Dr. Aygül UÇAR*

Özet

Bir halk inancı olan nazarın günlük yaşantımızda önemli bir yeri bulunmaktadır. İyi ve kötü her türlü düşüncenin ilk çıkış noktası olarak kabul edilen gözün zararlı etkilerinden korunmaya ve zararlarını yok etmeye çalışılması nazar inancının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geçmişten günümüze nazara karşı çeşitli objeler kullanılmış, çeşitli sözler söylenilmiş ve çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar sırasında yapılar da unutulmamış, türü ne olursa olsun yapıların kötü bakışlardan korunması için binaların dışarıdan rahatlıkla görülebilecek cephelelerinde at nalı, nazar boncuğu gibi çeşitli objelere ve/veya "Maşaallah", "MaşallahKane", "Ya Hafız" gibi yazılara yer verilmiştir. İzmir ili merkezindeki yapılarda nazara karşı en çok kullanılan kelime olan "Maşallah", farklı form, malzeme ve süsleme özellikleriyle yapıları nazardan koruma işlevini üstlenmiştir. Bu makalede inançla estetiği bütünleştiren Maşallah nazarlıklarının, İzmir ili merkezindeki örnekleri kapsamında genel bir şekilde tanıtılarak değerlendirilmeleri amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Maşallah, nazar, nazarlık.

Abstract

As a local belief, evil eye has a significant place in our lives. Trying to get protected from the bad effects of the evil eye, thought to be origin of every kind of good or bad imagination, and trying to eliminate its bad effects caused emerging of the evil eye belief. From past to present various objects have been used against the evil eye various expressions have been said and various practices have been made. The thing which have been made during those practices was not forgot; various objects such as horseshoes, amulets and/or writings saying "Mashallah", "Mashallah Kane", "Ya Hafız" have been placed on the fronts easily visible from the outside to protect structures no matter what kind it is from

* Ege Üniversitesi TDAE, Türk Sanatı ABD, aygul.ucar@ege.edu.tr

the bad looks. "Masallah", the word that is used against evil eye on the structures in centre of İzmir Province, has functioned as a protector of structures from evil eye with its various form, material and ornamentation properties. In this paper, we aimed to evaluate Mashallah amulets, which integrates belief and aesthetic, by presenting them generally with the scope of their examples in the centre of İzmir province.

Keywords: İzmir, Mashallah, evileye, amulet.

İnsanoğlunun yaşamı boyunca değer verdiği kişilerin, nesnelere, eşyaların dış etkilerle zarar görmesinden korkması, bunları kötülüklerden korumak iste-mesi sonucunda nazar inancı ortaya çıkmıştır. Arapça kökenli bir kelime olan, bakış, bakma, göz atma gibi anlamlara gelen "nazar", "Belli kimselerde bulun-duğuna inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, göz" olarak tanımlanmaktadır¹ Bazı insanların bakışlarından çıkan zararlı ışınların bir insan, hayvan ya da bir nesne üzerinde hastalık, sakatlık hatta ölüm getirecek şekilde etkilemesi (Boratav 1997: 103-104) olarak da açıklanan nazar, gözü keskin ola-rak tabir edilen birinin karşısındakine hayranlıkla bakması ya da kötü niyetli bir kişinin karşısındakine güzel sözler söylemesi sonucu oluşan göz değmesidir (Acıpayamlı 1962: 1). Kişinin dünyaya açılan penceresi olan, iyi ve kötü her tür-lü düşüncenin ilk çıkış noktası olarak kabul edilen göz, hemen hemen her kültür ve inançta bir tılsım objesi olarak algılanmıştır (Baykal Ertem 2009: 2).

Tarih boyunca nazardan korunma ve nazarın zararlarını yok etmek amacıyla farklı objeler kullanılmış, farklı uygulamalar yapılmıştır. Başlangıcı tam olarak bilinmese de kökleri Neolitik çağlara kadar götürülen bu inancın, Bronz çağında Mısır, Malta, İberya, Kuzey Fransa ve Britanya'da yaygın olduğu, daha sonraki dönemlerde de İran, Suriye, Girit ve Anadolu'ya yayıldığı anlaşılmaktadır. Neoli-tik Çağ'da Mısır, Malta ve İberya'da taş ya da fildişinden yapılan kuş şeklinde, Bronz Çağ'ında ise Girit, Aşağı Mısır, Malta, Kuzey Fransa ve Britanya'da balta şeklinde nazarlıkların kullanıldığı bilinmektedir (Koşay 1956: 86).

Roma Dönemi'nde nazar inancının yaygın olduğu, kişilerin olumsuz enerji-sini karşısındakine kemgözlerle yönelttiğine inanıldığı düşünülmektedir. Antak-ya Müzesi'nde sergilenen "Kemgöz" adıyla ünlene mozaik pano bu dönemdeki nazar inancını gösteren en somut örneklerden biridir. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen mozaik döşemede büyükçe bir göz motifine yer verilmiştir. Kemgöze saldırır vaziyette tasvir edilen bir kuş, köpek, yılan, akrep, kırkayak, panter ile kemgöze

¹ Bk. www.tdk.gov.tr, 5 Eylül 2017.

saplanmış kılıç, yaba gibi aletler kemgözün kötü etkisini yok etmeye çalışmaktadır (Erdem 2010: 17).

Türklerin eskiden beri nazara inandıkları, nazardan korunmak için kişinin veya atının boynuna, sancağın tepesine "boncuk-moncuk" adını verdikleri mavi renkli, değerli ve tıslımlı taşı taktıkları bilinmektedir. Bu koruyucu boncuğun mavi renkte olması da, Türkler arasında mavi gözlü kişilerin az oluşu ve mavi gözlü kişilerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla açıklanmaktadır (İnan 1963: 3138).

Kaynaklar, Bizans döneminde de kem gözlerden çok korkulduğu ve nazardan korunmak için muskaların, nazar boncuklarının takıldığını yazmaktadır (Rice 1998: 73).

Birçok inançta nazardan korunmak için "el" figürünün kullanıldığı bilinmektedir. Hz. Meryem'in eli, Hz. Fatıma'nın eli, Hamsa gibi farklı isimlere sahip el sembolü Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından nazarlık olarak kullanılmıştır (Boratav 1997: 121). Alevilik inancında Pençe-i Ali Aba olarak adlandırılan bu sembole nazardan korunmak amacıyla, gümüş, seramik, halı, kilim gibi kullanım ve aksesuar ürünleri üzerinde yer verilmiştir (Kayabaşı ve Yanar 2013: 174-175).

Zengin sembol dünyasına sahip Selçuklular, tek veya çift başlı kartal figürlerini nazarlık, koruyucu güç ve tılsım olarak kullanmıştır. Kale, cami, saray, medrese, han gibi yapıların en çok görünen kısımlarında yer verilen kartal figürlerinin yapıları kötülüklerden, fena ruhlardan ve kötü düşüncelerden koruduğuna inanılırken, bu figür kalelerde şehre düşman ve kötülük girmesini engelleyen bir nazarlık olarak düşünülmüştür (Öney 1972; Öney 1992: 41-45).

Nazardan korunmak ve nazarın zararlarını yok etmek amacıyla geçmişten günümüze daha birçok farklı uygulamanın yapıldığı bilinmektedir. Bu uygulamaların yapılma zamanı ve yapılış amacı farklılık göstermekte, bu nedenle de yapılan uygulamalar "nazardan korunmak" ve "nazarın zararlarını yok etmek" için yapılanlar olarak iki farklı şekilde gruplanmaktadır. Nazar değmeden önce, nazardan korunmak için yapılan uygulamaların başında "Maşallah" gibi sözlerin söylenmesi, nazar boncuğu, el şekli, nal, yumurta kabuğu gibi çeşitli nazarlıklar kullanılırken, nazar değmesi durumunda yapılan uygulamalardan birkaçı ise dua okuma, kurşun dökme, köz söndürme, tütsüleme, tuz dolandırma gibi ritüeller yapılmaktadır.²

² Nazardan korunmak ya da nazarın zararlarını engellemek amacıyla yapılan uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Acıpayamlı 1962; Çıblak 2004.

Nazara karşı bu kadar zengin uygulama çeşitliliği içerisinde yapılar da unutulmamıştır. Yapılara nazar değmesinin engellemesi için inşaat aşamasında bir eksiklik veya hatanın özellikle yapıldığı, bunun da "Nazarlık olsun" sözü ile açıklandığı bilinmektedir (Ekici ve Fedakar 2014: 43). İçinde yaşanan mekânları dar ve karanlık olmaktan korumak, onlara sonsuzluk boyutu vermek için, konutların sokağa bakan cephelerinin saçağa yakın köşelerinde ve sofa çıkmalarının alınlıklarında fresk halinde ibrik, armut, sūrahi, vazo, kandil vb. motiflerle çerçevelenmiş "Ya Malike-1-Mülk", "Maşaallah", "Ya Hafız" gibi Kur'ani ifadeli hatlara yer verilmiştir (Serinsu ve Taşkiran 2000: 233). Binaların nazardan korunması için yapılan uygulamalar genel olarak aynı olsa da bölgesel farklılıklar olduğu da görülmektedir. Kahramanmaraş'ın Nurhak ilçesinde bir evin nazardan korunması için, evin dış cephesine herkesin kolayca görebileceği büyüklükte iğde ağacı dalı veya ölmüş büyük baş hayvanın başı konulmaktadır (Karaođlan 2000: 151). İçel ve çevresinde yeni bir ev yaptırılırken evin temelinde iki adet mavi boncuk atıldığı, evin bir tarafına at nalı, nazar boncuğu, kaplumbağa yavrusunun kabuğu, geyik boynuzu, kurt ve öküz gibi hayvanların kafataslarının asıldığı bilinmektedir (Öger 2007: 1563). Antalya'da ise evlerin nazardan korunması için giriş kapıları üzerine açılan boşluk içerisine "Maşallah" ibareli levhalar yerleştirilmekte, binaların görünen yerlerine ise kurukafa, koç ve geyik boynuzu asılmaktadır (Öztürk 2005: 137-138). Binalara nazar değmesini engellemek için yapılan benzer uygulamalar Safranbolu'da da yinelemektedir. Safranbolu'da evlerin görülebilir yerlerine at nalı, kaplumbağa kabuğu, geyik boynuzu ve kafatası asmak, Maşaallah, Maşaallah Kane, Ya Hafız yazmak en çok karşılaşılan uygulamalar arasında sayılmaktadır (Gür ve Soykan 2013: 120).

İzmir'de de yapıların kötü niyetli ve kıskanç bakışların etkilerinden korunması için yapılan uygulamalar Anadolu'nun diğer kentlerindekiyle benzerlikler göstermektedir.

Geçmişten günümüze taşınan nazar boncuğu kullanımı bu uygulamaların başında yer almaktadır. Kuşkusuz Görece (Akçora 2013) ve Nazarköy'de (Ekici ve Fedakar 2014) üretilen nazar boncuğunun kentle özdeşleşmiş olmasının bunda büyük etkisi vardır. Nazar boncuğu dışında en çok nal gibi nazarlıklar ile Maşallah, Maşallah Kane, Ya Hafız gibi ibareli panolar ya da levhalar kullanılarak nazara karşı önlem alınmaya çalışılmıştır.

15.yüzyıl başlarında küçük bir bölgesel ticaret merkezi olduğu bilinen İzmir (Neumann ve Tamdoğan 2008: 62.), 16. yüzyıl son çeyreğinden itibaren Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlık topluluklar başta olmak üzere Endüstri Devrimi'yle birlikte hammadde arayışına giren Avrupalılar ile Osmanlı'nın kaybettiği savaşlar sonucu Kırım, Romanya, Bulgaristan, Teselya, Arnavutluk, Girit gibi toprak-

lardan gelen Müslüman göçmenlerle birlikte kozmopolit bir liman kentine dönüşmüştür.³

Liman merkezli gelişen Kemeraltı, hanlar ve ticarete yönelik küçük dükkanlar başta olmak üzere cami, hamam, otel, şadırvan, çeşme gibi çeşitli yapı türleriyle, buranın dışında kalan alanlar ise genellikle konutlarla dolmuştur. Türü ne olursa olsun yapıların kötü bakışlardan korunması için en çok yapılan ve bu makaleye konu olan uygulama bunların görünen yerlerine "Allah dileyinca her şey olur" anlamına gelen "Maşallah" (Yaşaroğlu 2003: 104-105) yazılı nazarlıklar asılmasıdır.

Maşallah nazarlıkları genellikle cami, han, çeşme, sebil, dükkân, otel ve Müslüman ailelerin yaşadığı konutlar gibi çeşitli yapı türlerinde kullanılmıştır. En fazla nazarlığa sahip yapı tipi olan konutlarda nazarlığın yeri, malzemesi, teknik ve süsleme özellikleri büyük bir çeşitlilik ortaya koymaktadır. Genellikle 19. ve 20. yüzyıllara tarihlendirilen İzmir konutlarında nazara karşı koruyucu bir güç olarak kullanılan bu nazarlıklara çoğunlukla yapıların ilk bakışta görünebilecek dış beden duvarlarında yer verilmiştir. Büyük bir kısmı iki kat ya da bodrum+iki kat olarak tasarlanan konutlarda, insanın başını hafifçe kaldırdığı zaman rahatlıkla görebileceği alanlarda yer verilen Maşallah ibareli nazarlıklar, çoğunlukla pencere aralarınınsaçak altına yakın bölümlerinde (Resim 1), üçgen alınlıklarda (Resim 2) cephe köşelerinde kullanılmıştır.

Zemin katlarda ise bu nazarlıklar sokaktan eve girerken tüm kötü bakışların uzaklaştırılarak "Maşallah" denmesini istercesine, sokaktan eve girişi sağlayan kapılarda yer bulmuştur. Çoğunlukla derin bir niş gibi tasarlanan giriş açıklıklarının lento ya da kemer ortasındaki kilit taşı üzerine (Resim 3) ve kapı üstü pencerelerinin korkuluklarında (Resim 4) işlenen bu nazarlıklar iç mekânlarda ise konukların kolayca görebilecekleri duvarlar ile başoda gibi kullanılan odaların kapılarının üzerinde bulunmaktadır. Saptanabilen bir Maşallah nazarlığının ise bahçedeki ferforje kamelyadan sarkıtıldığı (Resim 5) görülmüştür. Konutlar dışında sayılan diğer yapılarda da bu nazarlıkların kullanıldığı yerler değişmiş, herkes tarafından görülebilecek alanlarda kullanımı tercih edilmiştir. Çoğu zaman bunlar binanın inşasına ilişkin tarihin de yazılmasıyla inşa kitabesi olarak da işlevlendirilmiştir.

³ İzmir kenti ve tarihi hakkında daha fazla bilgi için bk. Goffman 1992; Goffman 1995; Frangakis-Syrett 2002; Neumann-Tamdoğan 2008; Ülker 1994.

Resim 1: İki pencere arasındaki nazarlık.

Resim 2: Kemahlı Han'ın üçgen alınlığındaki nazarlık.

Resim 3: Ali Ağa Camii harim giriş kapısının yuvarlak kemiği ortasındaki kilit taşı üzerinde bulunan nazarlık.

Resim 4: Kapı üstü penceresinin korkuluğunda yer verilen nazarlık.

Resim 5: Bahçedeki ferforje kamelyadan sarkıtılan nazarlık.

Maşallah nazarlıklarının yapımında kullanılan malzemeler taş, kalem işi, alçı, çini ve metal olarak sıralanabilir. Bu malzemeler arasında yüzeylerin oyulması ya da kabartılması esasına göre hazırlanan taşın kullanımı diğerlerinin önüne geçmiştir. Taş malzemeli nazarlıklara çoğunlukla cami, han, çeşme gibi anıtsal yapılarda yer verilmiştir. Bu malzemelerden kalem işi ve kazıma-kabartma teknikli olanları araştırmacılar tarafından formlarına göre sade düzenlemeli, damla formu, ibrik formu, vazo formu, gülabdan formu, daire formu, bitkisel çerçevesi, yıldız formu, dikdörtgen pano ve kuş tasvirleri olmak üzere on başlık altında toplanmıştır (Gür ve Soykan 2013: 123-128).

İzmir’deki Maşallah nazarlıklarında bunlardan damla, daire ve dikdörtgen pano şeklindeki Maşallah nazarlığı kullanımları saptanmıştır. Nazarlık kullanılan malzeme taş, kalem işi, alçı, çini ve metal malzeme ile şekillendirilmiştir.

Maşallah nazarlıkları arasında en fazla kullanılan form *damla*dır. Bu formu nazarlıkların örnekleri taş, kalem işi, metal, çini ve alçı malzemeye uygulanmıştır. Malzemesi ne olursa olsun damla form, Arap harfleriyle yazılan “Maşallah” ibaresinin iki farklı şekilde istifine dayalı olarak hazırlanmaktadır. Bunlardan ilkinde "ماشاءالله" ibaresi tek bir damla formu oluşturacak şekilde istiflenmektedir. Bu istif sırasında "م" ve "پش" harflerinin uzantıları sola doğru yuvarlanarak birleşmekte, damla formu oluşturduktan sonra "م" harfinin başladığı yerde sonlanmaktadır (Resim 6). Diğer grupta ise "م" ve "پش" harflerinin uzantıları birleşmeden iç içe iki damla motifinimeydana getirmektedir (Resim 7).

Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi’nin (H. 1231/1815-16) (Acar 2013: 9) yuvarlak kemeri ortasında bulunan nesih karakterli “Maşallah” ibareli nazarlığı damla şeklinde oyulmuş bir madalyonun yüzeyinde kabartılarak oluşturulmuştur. Kemeraltı Kentsel Sit Alanı içerisindeki bir konutun giriş nişinin üst kısmına yerleştirilen kare şekilli bir mermer levha üzerinde yer alan damla formu nazarlık ise içi içe iki damla şekillidir. Bu motif, kol uçları rumilerle sonlandırılan, kare şekilli, köşeleri düğümlü bir silme ile kuşatılmıştır. Alttaki kolların arasına Arap rakamlarıyla konutun inşasını belirten 1325/1907-8 tarihi not edilmiştir.

Resim 6: Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi'nin nazarlığı.

Resim 7: Kemeraltı'nda bir konutta nazarlık.

Damla formu nazarlıklar sıva ya da alçı malzeme üzerine kalem işi tekniğinde de örneklerini vermiştir. Sıvanın yağmur, rüzgar gibi doğa olaylarından olumsuz etkilenmesi ya da kullanıcıların istekleri doğrultusunda üzerinin farklı renklerle boyanması sonucu kalem işi teknikli nazarlıkların büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Genellikle Namazgâh, Pazaryeri, Tilkilik gibi Türk yerleşimlerinin yoğun olduğu alanlardaki konutların dış cephelerinde yer verilen bu teknikli nazarlıklarda siyah, kırmızı, krem gibi renkler hâkimdir. Arap harfleri ile yazılan "Maşallah" ibaresi çoğunlukla siyah renk ile verilmekte, damla motifinin içi ise çoğunlukla beyaza boyanmaktadır. Renkler ne olursa olsun damla formunun oluşturulmasında "م" ve "پس" harflerinin uzantıları ya Mirkelamoğlu Hanı (XVIII. yüzyıl son çeyreği) (Ersoy 1991: 35) saçığının içbükey kavisi üzerindeki gibi tek (Resim 8) ya da Namazgâh'taki bir konutun alçı madalyonu üzerinde olduğu gibi iç içe geçmiş iki damla formu kullanılmaktadır (Resim 9).

Resim 8: Mirkelamoğlu Hanı saçak altındaki nazarlık.

Resim 9: Namazgâh'taki bir konuttan nazarlık örneği.

Damla formunun görüldüğü diğer bir nazarlık malzemesi çinidir. Hazırlanan desenlerin hamurunun da rengi olan beyaz zemin üzerinde kırmızı, yeşil, mavi, patlıcan moru gibi renklerle boyandığı çiniler palmet, rumi gibi Selçuklu motifleri, rozet çiçekler ve dal üzerinde çeşitli çiçek kompozisyonlarıyla süslenmiştir. Çinilerin merkezinde damla formu oluşturacak şekilde istiflenmiş Arapça “Maşallah” ibaresine yer verilmiştir. Çini maşallah nazarlıklarının İzmir’de saptanabilen tüm örnekleri "ماشاءالله" ibaresindeki "م" ve "ش" harflerinin uzantılarının içi içe geçirilerek iki damla motifi meydana getirmesiyle hazırlanmıştır. Nazarlık bazen tek bir karo içerisine yerleştirilmekte (Resim 10), bazen de dört karonun birleştirilmesiyle tamamlanmaktadır (Resim 11).

Çinilerin kenarları genellikle palmet-rumi, rozet çiçek-yaprak motiflerinin birer atlatmalı olarak kullanıldığı bordürlerle kuşatılmıştır. Dış bordürde kullanılan motifler içte, damla motifinin köşeliklerinde yer alan kompozisyonlarda da karşımıza çıkmaktadır. Genellikle Kemeraltı Kentsel Sit alanı içerisindeki konutlarda (Uçar vd. 2014: 143-144) ve Mimar Kemalettin Caddesi üzerindeki I. Ulusal Mimarlık dönemine tarihlenen yapılarda (Kuyulu 2000) kullanımı saptanan bu nazarlıklar dönemin süsleme anlayışına uygun olarak hazırlanmıştır.

Zengin desenlerin çeşitli renklerle boyandıktan sonra sırlanması esasına dayalı hazırlanan benzer çini Maşallah nazarlıklarının büyük bir çoğunluğu araştırmacılar tarafından 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Gök 2015: 292-293). Özellikle I. Ulusal Mimarlık döneminde dönemin siyasi düşüncesine uygun olarak üretilen Kütahya çinilerinde 16. yüzyıl İznik çinilerinin desen ve kompozisyonlarının benimsendiği dikkati çekmektedir (Aslanapa 1949: 9).

Motif ve kompozisyon benzerlikleri ile çinilerin üzerinde yer aldıkları yapıların özellikleri birlikte değerlendirildiğinde İzmir örneklerinin de 20. yüzyılın başlarına tarihlenmesi yerinde olacaktır. Mevcut örneklerin genellikle tek karo şeklinde hazırlanmış olmalarına rağmen, İzmir örneklerinde dört karonun birleşmesiyle oluşturulanların sayıca fazla olması bunların İzmir için özel üretilmiş olabileceği düşüncesini akla getirirse de, başka kentler için yapılacak çeşitli araştırmalar bu konunun netleşmesini sağlayacaktır.

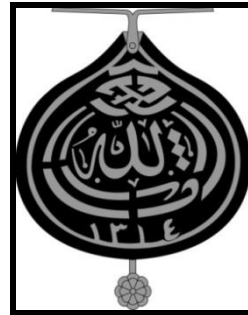

Resim 10: "Maşallah" ibaresinin tek karoda yer aldığı nazarlık örneği.

Resim 11: "Maşallah" ibaresinin dört karoda yer aldığı nazarlık örneği.

Damla formulu Maşallah nazarlıklarımadeni ürünlerde de örneklerini vermiştir. İkiçeşmelik 773 Sokak'taki bir konutun bahçesindeki kamelya üzerinden sarkıtılan damla formulu bir nazarlık dikkati çekmektedir (Resim 12, Şekil 1). Dökme demir tekniği ile yapılan nazarlıkta yer yer çivi/vida kullanılması, önde yer alan yazılı bölüm ile arkadaki damla şekilli süslemesiz demir plakanın vidalanarak birleştirildiğini göstermektedir. "ماشاءالله" ibaresindeki "م" ve "پش" harflerinin uzantıları ile oluşturulan damla formu içerisine diğer harflerin istiflenmiş olduğu nazarlığın alt kısmına 1314/1896-97 tarihi işlenmiştir. Dökme demir tekniği ile yapılan bu nazarlık için hazırlanan kalıpla daha birçok örnek üretildiği akla gelsede, bunların paslanması, çabuk yer değiştirilebilen öğeler olması gibi sebepler büyük bir kısmının günümüze ulaşamamasına neden olmuştur. Kaldı ki araştırma yapılan tarihlerde fotoğrafı çekilen bu Maşallah nazarlığı bir sonraki araştırmamız sırasında yerinde görülemedi.

Resim: 12, Şekil 1: İkiçeşmelik 773 Sokak'taki konutun metal nazarlığı.

"ماشاءالله" ibaresindeki "م" ve "پش" harflerinin uzantıları ile meydana getirilen damla forma sahip nazarlıklar Anadolu'da pek çok kentte farklı türlerdeki

yapıların duvarını süslerken, bir yandan da üzerinde yer aldığı yapıyı kötülüklerden korumaya devam etmektedir. Safranbolu, kazıma, kabartma ve kalem işi teknikli damla forma sahip nazarlıklarıyla nazar inancının yapılara taşındığı önemli yerleşimlerden biridir (Gür ve Soykan 2013: 124-125). Benzer formlu nazarlıklar Antalya'da cami, konut gibi çeşitli yapılarda, sokaktan geçen insanların rahatlıkça görebileceği yükseklikte konumlandırılmıştır (Öztürk 2005: 121). Konya (Aygör 2015: fotoğraf 69), Isparta (Urfalıoğlu 2010: 65, Resim 142; Demirci 2011: 262), Burdur (Urfalıoğlu 2010: 71, Resim 160), Ankara (Yılmaz Özkarslı 2000: 173), Kastamonu (Yılmaz Özkarslı 2000: 175), İskilip (İlter 1992: Resim 209), Mardin (Ürer 2010: 246), Bitlis (Sayan 2001: 131) gibi Anadolu'nun farklı coğrafyalarında yer alan birçok yerleşimde bu nazarlıklar sıkça kullanılarak ortak bir inancın yapılara yansımaları çeşitlenmiştir.

Maşallah nazarlıklarında kullanılan diğer bir form da *dairedir*. Bu formdaki nazarlıkların örnekleri taş (Resim 13) ve metal malzemelerde (Resim 14) saptanmıştır. Yuvarlak formlu nazarlıklarda da genel düzenleme damla formlu olanlarla benzerdir. Bu formda da "ماشاءالله" ibaresindeki "م" ve "ش" harflerinin uzantıları ya iç içe geçmiş ya tek ya da iki daire oluşturmuş, geriye kalan harfler bu formun içine istiflenmiştir. Taş üzerinde kabartma tekniği kullanılarak hazırlanan yuvarlak formlu nazarlıkların saptanabilen tüm örnekleri yapılara girişi sağlayan yuvarlak kemerli açıklıkların ortasında kullanılmıştır. Metal malzeme ile yuvarlak form verilerek yapılan nazarlık örneğine ise Kemeraltı Kentsel Sit Alanı içerisindeki bir konutta rastlanılmıştır. Kapı üstü aydınlık penceresinin "C" ve "S" kıvrımlarıyla süslenmiş ferforje parmaklığı ortasında yer verilen bu nazarlıkta dövme demir tekniği ile şekillendirilen harfler birbirlerine kaynak yapılarak bağlanmıştır. Parmaklığın ortasında küçük bir madalyon varmış izlenimi yaratan bu nazarlık kırmızı renkle boyanarak dikkat çekici bir görünüme kavuşmuştur.

Resim 13: Yuvarlak formlu, taş malzemeli nazarlık örnekleri.

Resim 14: Yuvarlak formlu, metal malzemeli nazarlık örnekleri.

Anadolu'da daire formlu nazarlıkların kullanımı damla formlulara göre daha az tercih edilmekle birlikte çeşitli kentlerde benzer düzenlemeli örneklerin olduğu saptanmıştır. Kayseri Bağpınar Yukarı Köprü (1883) (Özbek ve Arslan 2008: 683) kemer kilit taşı üzerinde, Isparta'daki konutların bazılarında (Urfalıoğlu 2010: 59, Resim 114-115) benzer formlu Maşallah nazarlıkları örnekleri olduğu görülmektedir.

İzmir'deki Maşallah nazarlıklarının bir grubunu da *dikdörtgen panolular* oluşturmaktadır. Çoğunlukla taş malzeme üzerinde kabartma tekniği ile oluşturulan bu nazarlıkların alçı malzemeli örnekleride mevcuttur. Bu grupta genellikle "ما شاء الله" ibaresinin "ماشا" ve "الله" olarak bölündüğü, "ماشا" yazımı sırasında "پس" harfinin kuyruğunun uzatılarak "ا" harfine bağlandığı, bu aradaki uzantının üzerine de "الله" kelimesinin yerleştirildiği görülmektedir. Dikdörtgen panolu nazarlıkların saptanan tüm örneklerinde binanın inşa tarihine ilişkin rakamların yazıldığı görülmüştür. Kemahlı Han'ın üçgen alınlığı ortasında bulunan kitabede (Resim 15) 1331/1912-13, Kemeraltı Kentsel Sit Alanı'ndaki konutlardan birinde (Resim 16) 1319/1901-2, diğesinde ise (Resim 17) 1287/1870-71 tarihleri okunmaktadır. Dikdörtgen formlu panolara hareketlilik kazandırmak amacıyla levhaların ince bir silme ile kuşatılarak köşelerinin iç kısmında çeşitli stilize bitkisel öğelerin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Kemeraltı Kentsel Sit Alanı içerisindeki bir konutun alçı nazarlık panosunda ise "ما" harflerinin içine gelecek şekilde "شا" harfleri istiflenmiş, "الله" kelimesi harflerin uzantıları arasında oluşan boşluğa yerleştirilmiştir. Harfler arasında ve panonun çerçevesi arasında oluşan boş yüzeyler ise lale, gül gibi çeşitli çiçeklerle hareketlendirilerek panonun etrafını çevreleyen stilize akant yapraklarına uyumu sağlanmıştır.

Resim 15: Kemahlı Han'ın nazarlığı.

Resim 16-17: Kemeraltı Kentsel Sit Alanındaki konutlardan dikkörtgen formlu nazarlık örnekleri.

Kayseri Şeyh İbrahim Tennuri Çeşmesi (1482) (Özbek ve Arslan 2008: 671), Isparta'da 1859-60 tarihli bir konutta (Urfaloğlu 2010: katalogno 91) benzer formda nazarlık örnekleri bulunmaktadır.

Yukarıda İzmir yapılarındaki Maşallah nazarlıkları envanter çalışması aktarılmadan genel bir şekilde form, malzeme ve süsleme özelliklerine göre tanıtılmaya çalışılmıştır. Örneklerin büyük bir çoğunluğunun konutlarda bulunduğu görülen bu nazarlıklar, üzerinde buldukları konutların terk edilmesi, yıkılması, konut kullanıcılarının beğenileri doğrultusunda boya, badana gibi onarım çalışmaları nedeniyle yok olma sürecine girmiştir. Buna karşın, eski mimarimizde inançla estetiğin bütünleşmesini gösteren nazarlıklı yapılar başta İzmir ili merkezi olmak üzere, burada örneklerini vermediğimiz, İzmir iline ait çevre ilçe ve yerleşim alanlarında yer almakta ve zamana karşı durmaya gayret etmektedir. Dileğimiz bu nazarlıkların tümünün yerlerinin saptanıp, katalog çalışmasının yapılması, restorasyon çalışmalarında ise bu tür inanç merkezli süsleme unsurlarının yok edilmeden gelecek kuşaklara aktarılabilmesinin sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- 📖 Acar, Türkan. "Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi." *Edebiyat Fakültesi Dergisi* XXX. 1 (2013): 1-18.
- 📖 Acıpayamlı, Orhan. "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Adet ve İnanmalar." *Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* XX. 1-2 (1962): 1-40.
- 📖 Akçora, Elçin. "Görece'de Nazar Boncuğu", *Akdeniz Sanat Dergisi* 6. 11 (2013): 11-22.
- 📖 Aslanapa, Oktay. *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*. İstanbul: Üçler, 1949.
- 📖 Aygör, Erkan. *19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Konya Evlerinin Mimari Gelişimi ve Değişimi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2015.
- 📖 Baykal Ertem, Figen. *Dokumalarda ve Takılarda Görülen Nazar Motifleri*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- 📖 Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek, 1997.
- 📖 Çıblak, Nilgün. "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar." *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 15. (2004): 103-125.
- 📖 Demirci, Doğan. *Isparta Evleri*. Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011.
- 📖 Ekici, Metin, ve Pınar Fedakar. "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu." *Milli Folklor Dergisi* 101 (2014): 40-50.
- 📖 Erdem, Mehmet. "Zaman Tünelinde Doğunun Kraliçesi 'Antakya'." *Arodergi* 1 (2010): 8-29.
- 📖 Ersoy, Bozkurt. *İzmir Hanları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1991.
- 📖 Frangakis-Syrett, Elena. *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*. Çev. Ç. Diken. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür, 2002.
- 📖 Goffman, Daniel. "XVII. Yüzyıl Öncesi İzmir." *Üç İzmir*. İstanbul: Yapı Kredi, 1992. 71-83.
- 📖 Goffman, Daniel. *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*. Çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 1995.
- 📖 Gök, Sevinç. *Kütahya Çini ve Seramikleri 2. Suna ve İnan Kırac Vakfı Koleksiyonu*. İstanbul: Pera Müzesi, 2015.

- 📖 Gür, D., ve A. N. Soykan. "Anadolu Kültüründe Nazar ve Nazarlıklar: Safranbolu Örneği." *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (2013): 96-134.
- 📖 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59ae496f0aed69.05875298 “Nazar”, *Güncel Türkçe Sözlük*. 5 Eylül 2017.
- 📖 İlater, Fügen. *Bir Anadolu Kenti İskilip*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- 📖 İnan, Abdülkadir (1963). "Nazarlıklar." *Türk Folklor Araştırmaları* 8. 169 (1963): 3138.
- 📖 Karaoğlan, Hamza. "Kahramanmaraş'ın Nurhak İlçesinde Yaşayan Halk İnançları." *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000): 149-159.
- 📖 Kayabaşı, N., ve A. Yanar. "Türk El Sanatlarında Kullanılan Nazar Motifleri ve Alevilerde Nazar İnançları." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 65 (2013): 169-184.
- 📖 Koşay, Hamit Zübeyr. "Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer." *Türk Etnoğrafya Dergisi* 1 (1956): 86-90.
- 📖 Kuyulu, İnci. "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Mimarisi." *Sanat Tarihi Dergisi X* (2000): 91-100.
- 📖 Neumann, C., ve I. Tamdoğan. "Bilinmeyen Bir Cemaatin Portresi: Müslümanlar, Fikret Yılmaz'la Söyleşi." *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi?* Çev. Işık Ergüden, der. Marie-Carmen Smyrnelis. 2008, 61-72.
- 📖 Öger, Âdem. "İçel Yöresinde Nazarla İlgili İnanış ve Uygulamalar." *1. Uluslararası Türk Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı 4* (2007): 1561-1569.
- 📖 Öney, Gönül. "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal." *Malazgirt Armağanı* (1972): 139-172.
- 📖 Öney, Gönül. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür, 1992.
- 📖 Özbek, Y., ve C. Arslan. *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Ankara, 2008.
- 📖 Öztürk, Emine. *Türk Kültüründe Nazar ve Antalya İlinin Akseki, Alanya, Manavgat İlçelerinde Bulunan Nazarlıklar*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.
- 📖 Rice, Tamara Talbot. *Bizans'ta Günlük Yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*. Çev. Bilgi Altınok. İstanbul: Göçebe, 1998.
- 📖 Sayan, Yüksel. *Bitlis Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.
- 📖 Serinsu, A., ve H. İ. Taşkıran. "Osmanlı Mimarisinde Kültürel İfadelerin Görsel Kullanımı." *Dini Araştırmalar* 2 (2000): 223-237.

- 📖 Uçar, H., ve A. Uçar. "İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi." *Sanat Tarihi Dergisi* XXIII. 1 (2014): 67-81.
- 📖 Ülker, Necmi. *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri ve Tarihi: I. Ticaret Tarihi Araştırmaları*. İzmir: Akadami, 1994.
- 📖 Ürer, Harun. "Midyat (Mardin) Evlerinde Cephe Düzenlemeleri." *XII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-17 Ekim 2008)*. Çanakkale. (2010): 240-247.
- 📖 Yaşaroğlu, M. Kamil. "Maşallah" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi* 28. 2003.
- 📖 Yılmaz Özkarslı, Şirin. *Türk Kültüründe Tılsımlı Objeler*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.